

Коваль Р. С.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ТЕРМІНОЛОГІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ – СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалі французької та української мов)

Статтю присвячено аналізу сучасного стану термінології реабілітації у французькій та українській мовах. Описано найбільш відомі галузеві словники, котрі виходили французькою, російською та українською мовами. Окреслено перспективи подальших досліджень, зокрема, проблем перекладу спеціалізованої лексики фізичної та медичної реабілітації, а також причин виникнення та функціонування явища термінологічної синонімії у зазначених галузях.

Ключові слова: термінологія, реабілітація, словник, французька мова, українська мова, переклад, синонімія.

Статья посвящена анализу современного состояния терминологии реабилитации во французском и украинском языках. Описаны наиболее известные отраслевые словари, выходившие на французском, русском и украинском языках. Очерчены перспективы дальнейших исследований, в частности, проблем перевода специализированной лексики физической и медицинской реабилитации, а также причин возникновения и функционирования явления терминологической синонимии в указанных отраслях.

Ключевые слова: терминология, реабилитация, словарь, французский язык, украинский язык, перевод, синонимия.

The article deals with the analysis of the current state of rehabilitation terminology in French and Ukrainian languages. The most famous specialized dictionaries published in French, Russian and Ukrainian languages, are described. Problems of translation of specialized vocabulary of rehabilitation as well as causes and effects of terminological synonymy functioning in these areas are outlined as prospects for further research.

Key words: terminology, rehabilitation, dictionary, French language, Ukrainian language, translation, synonymy.

Останнім часом у медицині все більше утверджується реабілітаційний напрям, стрижнем якого є етапне, відновне комплексне лікування захворювань і ушкоджень [6]. У повній мірі вирішенню проблеми зміцнення здоров'я населення, зниження рівня і тягару інвалідності, збільшення тривалості життя та покращення його якості сприяє реабілітація, котра охоплює весь комплекс заходів, необхідних для того, щоб людину, котра внаслідок хвороби, вродженого захворювання або травми, фізично, розумово або душевно неповноцінну, привести після лікування гострого періоду у відповідний, належний стан, щоби вона знову змогла зайняти своє місце у повсякденному житті, суспільстві та професійній діяльності [9].

Фізична реабілітація – це застосування фізичних вправ та природних чинників з профілактичною і лікувальною метою у комплексному процесі відновлення здоров'я, фізичного стану і працездатності хворих та інвалідів. Термін “реабілітація” у перекладі з латинської означає “відновлення”; вперше його визначення зробив Франц Йозеф Ріттер фон Бус у 1903 році у книзі “Система загального догляду за бідними”. Як програма дій щодо осіб з фізичними каліцтвами вона була прийнята в 1918 році при заснуванні у Нью-Йорку інституту Червоного Хреста для інвалідів. Розвиткові фізичної реабілітації сприяли наслідки Другої світової війни, котра породила небувалу в історії людства кількість інвалідів, яких треба було не лише лікувати, а й відновлювати до праці чи самообслуговування і, тим самим, не викреслювати їх з життя суспільства, за яке вони віддавали здоров'я [6].

Фізична реабілітація є складовою частиною медичної реабілітації – сукупності заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, усунення патологічного процесу, попередження ускладнень, відновлення або часткову компенсацію порушених функцій, протидію інвалідності, підготовку тих, що одужують, та інвалідів до побутових і трудових навантажень [5].

Мета статті полягає в аналізі терміносистеми реабілітації у французькій та українській мовах, а також в описі тлумачних та перекладних галузевих словників. **Об'єктом** розвідки є терміни реабілітації, **предметом** – їхнє функціонування у мові та проблеми перекладу.

Матеріал дослідження буде взятий з джерела фактичного матеріалу: словників реабілітаційного напрямку та спеціалізованих інтернет-сайтів.

Передовсім, нам варто розпочати з аналізу джерел фактичного матеріалу, тобто відповідних словників та Web-ресурсів французькою та українською мовами. Першим спеціалізованим словником цієї галузі французькою мовою можна вважати “Dictionnaire de médecine physique de rééducation et de réadaptation fonctionnelles” (автори: Herman Kamenetz та Georgette Kamenetz), який з'явився у 1972 році. У ньому були представлені терміни (приблизно 2,500), котрі стосувалися фізичної реабілітації неповносправних [11]. У 1981 році, в Женеві виходить “Glossaire de la réadaptation professionnelle et de l'emploi des handicapés” (також містить терміни у галузі реабілітації), а в Канаді з різницею у два роки публікуються “Dictionnaire de la réadaptation. Tome 1, termes techniques d'évaluation: index français-anglais / anglais-français” (Квебек, 1995) (924 терміни + алфавітний французько-англійський та англо-французький покажчик) та “Dictionnaire de la réadaptation. Tome 2, termes d'intervention et d'aides techniques: index français-anglais / anglais-français” (Квебек, 1997) (1153 терміни + алфавітний французько-англійський та англо-французький покажчик), автором яких був Моріс Блуен (Maurice Blouin) з Інституту реабілітації фізичних вад Квебеку (Institut de réadaptation en déficience physique de Québec / IRDPQ) [15]. У Франції, в місті Ренн того ж року друкують “Dictionnaire du handicap” (автори: Gerard Zribi та Dominique Pourée-Fontaine), котрий витримав декілька перевидань. Словник містить близько 400 статей, присвячених усім аспектам життя і роботи з неповносправними людьми [12]. В Парижі у 2007 році Мішель Дюфур (Michel Dufour) та Мішель Гедда (Michel Gedda) у видавництві “Maloine” видають “Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation”. Окрім найбільш уживаних термінів з тлумаченнями, подано також етимологію, переклад англійською мовою та коротку історичну довідку до кожного терміну, який стосується професії масажиста-кінезіотерапевта [10].

Що ж стосується Web-ресурсів, то у 1999 році під керівництвом Моріса Блуена, Лабораторія автоматичної обробки інформації та термінології Інституту реабілітації фізичних вад Квебеку (Laboratoire d'informatique et de terminologie de l'Institut de réadaptation en déficience physique de Québec) розмістила французькою мовою "Service international scientifique de réadaptation sur l'autoroute de l'information" (SISRAI) (<http://www.med.univ-rennes1.fr/sisrai>), а в 2003 році l'Index International et Dictionnaire de la Réadaptation et de l'Intégration Sociale (IIDRIS), термінологічний корпус якого складається з 18,000 термінів англійською, французькою та іспанською мовами (<http://www.med.univ-rennes1.fr/iidris>). У цьому масштабному проєкті значна увага приділена термінам, котрі використовуються для номінації хворіб, симптомів, синдромів, методів діагностики та лікування, медичних приладів, а також анатомічній номенклатурі.

Стійкий інтерес до уніфікації та впорядкування термінології реабілітації прослідковується і в працях українських фахівців. Для прикладу можемо навести такі роботи як: "Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації" (Дубогай О. Д., Ткачук А. М., Костікова С. Д., Єфімов А. О., 1998), "Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей "Фізична реабілітація", "Фізична культура". Навчальний посібник" (Кравченко А. І., Лянной Ю. О., Купина В. В., 2002) та "Глумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації" (Мерзлікіна О. А., Гузій О. В., 2002). Варто зазначити, що у видавництві "Советский спорт" (Москва) 2009 року з'являється словник "Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия. Учебный словарь-справочник", у якому представлені найбільш відомі, а також рідковживані термінологічні поняття, котрі використовуються у лікувальній фізичній культурі, масажі, фізіо- та мануальній терапії.

Як бачимо, потреба у дослідженнях лексико-семантичних особливостей та проблем перекладу термінології фізичної та медичної реабілітації, зважаючи на рівень розвитку її засобів та методів у Франції та Канаді, лексикографічні праці, а також швидке поширення зазначеної галузі в Україні, співпрацю вчених та міжнародні конференції, присвячені питанням комплексної реабілітації хворих та неповносправних, зумовлюють **актуальність роботи**.

Відомо, що основним об'єктом дослідження термінології є спеціальні лексичні одиниці, у першу чергу, терміни. Спеціальні лексеми досліджуються у термінології з точки зору їхньої типології, походження, форми, змісту (значення) та функціонування, а також використання, впорядкування та творення [1, с. 9]. Що ж стосується термінології реабілітації, важливо працювати над інвентаризацією, уніфікацією та стандартизацією термінів. Хоча впорядкування термінів є центральною термінологічною роботою, ключове завдання на даний час для відповідних франкомовних та україномовних фахівців є одним – створення великого за об'ємом перекладного словника, котрий повинен був би задовольнити потреби користувачів. Додамо, що на сьогоднішній день в українській лексикографії немає французько-українського та українсько-французького медичного словника, не говорячи про такого роду праці з окремих медичних галузей.

Більше 90 % нових слів, котрі з'являються у сучасних мовах, складає спеціальна лексика. Спеціальна лексика – це сукупність лексичних одиниць (в першу чергу, термінів) спеціальних галузей знань, котра творить особливий пласт лексики, яка найбільш легко піддається усвідомленому регулюванню та впорядкуванню [1, с. 5]. С. В. Гриньов-Гриневиц зазначає, що у спеціальній лексиці є поширеними такі негативні явища як омонімія, відмінне тлумачення термінів представниками різних наукових шкіл та напрямків, синонімія, котра сягає у деяких галузях знань 50 % від загальної кількості термінів, доволіна варіативність форм термінів, нечітке визначення багатьох понять, необгрунтоване введення запозичених термінів, поширення немотивованих та хибних термінів, відсутність науково обгрунтованих загальних принципів творення термінів і конкретних оптимальних моделей утворення термінів більшості галузей знань [1, с. 6].

На початковому етапі розвитку термінології основним способом утворення термінів є запозичення із суміжних дисциплін [1, с. 6]. С. В. Гриньов-Гриневиц наголошує на тому, що влучні терміни можуть сприяти розвитку науки, а невдалі – гальмувати [1, с. 6]. Кожний термін повинен відповідати таким критеріям як адекватність, точність, моносемія.

Аналізуючи терміносистему реабілітації, ми бачимо, що постійно з'являються нові терміни для вираження тих чи інших понять зазначеної галузі, тому одним з наслідків неологізації є поява розмитості та багатозначності термінів, і, як наслідок, великої кількості синонімів. Крім цього, вона активно послуговується термінологічним апаратом ортопедії, хірургії, неврології, травматології, спортивної медицини, психіатрії, кардіології та інших медичних галузей, що є додатковим чинником виникнення та функціонування синонімів.

Ми знаємо, що синоніми – це слова однієї і тієї ж частини мови (а також, у більш широкому розумінні, фразеологізми, морфеми, синтаксичні конструкції), значення котрих повністю або частково співпадають. В якості одиниці змістового співставлення лексичних синонімів виступає елементарне значення слова, його лексико-семантичний варіант. Саме тому багатозначне слово може входити відразу у декілька синонімічних рядів (або парадигм). Члени кожного ряду ідентифікуються семантично і стилістично відносно домінанти ряду, тобто слова, семантично найбільш простого, стилістично нейтрального і синтагматично найменш закріпленого [4, с. 447].

Аналіз термінів французькою мовою з l'Index International et Dictionnaire de la Réadaptation et de l'Intégration Sociale (IIDRIS) (<http://www.med.univ-rennes1.fr/iidris>) свідчить про те, що термінологічна синонімія поширена серед термінів, котрі використовуються для позначення номінацій захворювань та синдромів, які також мають у якості відповідника епонімичну назву.

Розглянемо лише декілька прикладів явища термінологічної синонімії. Науковий термін "ахромато́пія" (від лат. achromatopsia, -ae, f), котрий в українській мові має також відповідниками такі лексичні одиниці як "барвослі́пота" та "барвонеба́чність" [7, с. 63], французькою мовою перекладаємо як "vision (f) achromatique" та "achromatopsie" (f). Термін "аденокарцинома" (лат. adenocarcinoma, -atis, n) / "залозопі́стряк" / "залозора́к" / "залозистий ра́к" [7, с. 39] перекладаємо французькою мовою як "adenocancer" (m) / "cancer (m) adénoïde" / "cancer (m) glandulaire". Термін "але́ксія" (від лат. alexia, -ae, f) / "невчи́т" / "нечи́ття" / "нечитальні́сть" / "читонеспромо́га" /

"читонеспроможність" / "читальнеспромога" / "читальнеспроможність" / "словосліпота" [7, с. 45] перекладаємо французькою мовою як "alexie" (f) / "cécité f verbale". Термін "булімія" (від лат. bulimia, -ae, f від гр. bus – бик + limos – голод; купорехіа, -ae, f від гр. kuon, kynos – собака + orexis – їжохіть, апетит) / "ненасить" / "ненасиття" / "ненаситність" / "вовчий голод" / "кінорексія" [7, с. 77] перекладаємо французькою мовою як "boulimie" (f) / "fgingale" (f) / "hypergorésie" (f). Поширеними є епонімічні терміни, котрі утворені від прізвища фахівця, котрий вперше описав та кваліфікував певне захворювання: "maladie (f) d'Alzheimer" – "хвороба Альцгеймера" / "форма несильної деменції старечого слабоумства"; "maladie (f) de Parkinson" – "хвороба Паркінсона" / "тримтячий параліч". Одне з основних завдань фахівців з термінології полягає у пошуку вдалого та найбільш оптимального терміну.

Взявши лише декілька термінів на позначення захворювань та різноманітних вад з сайту <http://www.med.univ-rennes1.fr/iidris>, ми бачимо, наскільки явище термінологічної синонімії є поширеним в терміносистемі реабілітації французької та української мов. Завдання подальших досліджень полягатимуть в детальному аналізі термінів, котрі видається доцільним сформувати у наступні тематичні блоки – 1. назви хвороб; 2. назви симптомів; 3. назви синдромів; 4. назви методів діагностики та лікування; 5. назви медичних та реабілітаційних приладів (інвалідні візки, тренажери тощо); 6. анатомічна номенклатура. Зокрема, зібравши відповідний матеріал, необхідно буде проаналізувати явище термінологічної синонімії у цих тематичних групах та причини його виникнення та функціонування, особливості орфоєпії та орфографії термінів латинського та грецького походження, прослідкувати, наскільки поширеними є епонімічні назви, неологізми, запозичення, визначити роль метафори та метонімії у творенні цих термінів, а також встановити етапи формування термінології фізичної та медичної реабілітації у французькій та українській мовах.

Аналіз проблем перекладу термінів буде не менш важливою складовою нашої роботи. На жаль, через відсутність відповідного словника, нам доводиться користуватися або інтернетом, або ж французько-російськими словниками. Однак, ввівши до багатомовного електронного словника Abbyu Lingvo X3 певні терміни (вибираємо опцію "переклад з французької російською мовою"), котрі є зафіксованими у словнику "Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation" (2007), наприклад, "baignoire (f) trèfle", "feeder" (m), "kinédisk" (m), "piégeage" (m), перекладу ми не отримуюмо. Саме тому укладення фахового словника принесе величезну користь усім, хто цікавиться термінологією реабілітації.

Дослідження мовних ресурсів та засобів маніфестації спеціальних понять фізичної та медичної реабілітації, з одного боку, допомагає розв'язати теоретичні питання загальних закономірностей розвитку окремої терміносистеми, з іншого – вирішити практичні проблеми розбудови, впорядкування, уніфікації та стандартизації галузевої лексики, що сприяє оптимізації наукової комунікації в галузі реабілітації.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у систематизації та узагальненні дефініції понять "синонім" та "термінологічна синонімія" на прикладі термінології реабілітації французької та української мов, розробці відповідного перекладного словника, детальному аналізі термінів.

Література:

1. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. В. Гринев-Гриневич. – М. : Издательский центр "Академия", 2008. – 304 с.
2. Козырева О. В. Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия : учеб. слов.-справ. : рек. Эксперт.-метод. советом РГУФКСИТ (ГЦОЛИФК) к использованию в учеб. процессе / О. В. Козырева, А. А. Иванов. – М. : Сов. спорт, 2010. – 278 с.
3. Кравченко А. І., Лянной Ю. О., Купина В. В. Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей "Фізична реабілітація", "Фізична культура". Навчальний посібник. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – 212 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с. : ил.
5. Мерзлікіна О. А., Гузій О. В. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації. – Л. : вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 48 с.
6. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / В. М. Мухін. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – 448 с. : іл.
7. Нечай С. Російсько-український медичний словник з іншомовними назвами. – К. : УЛТК, Фонд Третє Тисячоліття, 2000. – 432 с.
8. Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації / О. Д. Дубогай, А. М. Ткачук, С. Д. Костікова, А. О. Єфімов. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 100 с.
9. Смычѣк В. Б. Реабилитация больных и инвалидов / В. Б. Смычѣк. – М. : Мед. лит., 2009. – 560 с. : ил.
10. Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation. Michel Dufour, Michel Gedda. – Paris : Maloine, 2007. – 582 p.
11. <http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/>
12. <http://livre.fnac.com/a3254383/Gerard-Zribi-Dictionnaire-du-handicap>
13. <http://www.med.univ-rennes1.fr/iidris>
14. <http://www.med.univ-rennes1.fr/sisrai>
15. www.irdpq.qc.ca/soutien.../litris.html